

Poliszémia és jelentéskiterjesztés*

Az elveszett kontextus nyomában

1. Poliszémia és kontextus. A poliszémia hagyományos és közismert nyelvészeti terminus: mindnyájan tudjuk, hogy vannak poliszém, azaz több jelentésű szavak, pl. az *alanyi szó* „mást jelent” az *alanyi költő*, az *alanyi jog* és az *alanyi mellékmondat* kifejezésben. A többjelentésűség természetesen a szónál nagyobb nyelvi egységek esetében is megfigyelhető: beszélhetünk tehát a kifejezések és szerkezetek poliszémiájáról is, vö. például a *Jó, hogy...* fordulat eltérő jelentéseit az alábbi két mondatban:

(1) *Jó, hogy nincs pénze, de legalább szereti a mi Mariskánkat.* ≈ 'bár'

(2) *Jó, hogy nincs pénze, mert úgyis egyből elkártyázná.* ≈ 'szerencsére'

Más példa: a mai beszélők számára az {X *létére* Y}-féle szerkezet tipikusan megengedő jelentésű, vö. pl. *Anita nő létére törkölyt iszik* (≈ *Anita annak ellenére, hogy nő, törkölyt iszik*). A szerkezet poliszém, mivel van magyarázó értelmű használata is, főként hipotetikus mondatokban: *Focista létére tudhatná, hogy egy csapatban védők is kellene.* A régebbi magyar irodalmi szövegekben a két használati mód aránya kiegyenlített: Eötvös József vagy Mikszáth Kálmán számára a magyarázó jelentés nem hipotetikus mondatokban is gyakori, vö. pl. *Ő maga nemigen emlegeti Óperencián-túli útját, hanem a tiszteletes úr, ki igaz lutheránus létére külső országba, világhírű burkus népek között szedte föl a tömérdek ígét s bölcsességet...* (Mikszáth: Lapaj, a híres dudás).

A poliszémia szakirodalmát kritikailag összefoglaló elemzések száma több tucatnyi: ezek számát felesleges lenne most tovább szaporítani. Az alábbi dolgozatban a poliszémiának csak egyetlen aspektusával, a jelentéskiterjesztés kérdéssel foglalkozom, vagyis azzal a problémával, amelyet az eddigi publikációk alig érintenek.

Eddig a poliszémia jelenségét lényegében csak két módon közelítették meg. Egyrészt voltak, akik úgy vélték, hogy egy szónak vagy kifejezésnek csupán egy jelentése van, amely persze a kontextusokban igen változatos formában jelenik

* Előadásként elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság Debreceni Csoportjának ülésén 2009. szeptember 3-án.

meg, vö. például a *csak* szó kontextuális jelentéseit olyan mondatokban, mint az alábbiak:

- (3) *Csak egy örült hiheti azt, hogy a Föld hatszögletű.* ≈ 'kizárólag'
- (4) *Csak a fiam jött meg, ne zavartasd magad!* ≈ 'nem számít az, hogy...'
- (5) *Csak menj be nyugodtan!* ≈ 'semmivel se törődve'
- (6) *Csak beadta a kérvényt, pedig fogadkozott, hogy ő aztán soha.* ≈ 'mégis'
- (7) *Csak csalódott, de nem dühös.* ≈ 'csupán' [nem a várható helyzet áll fenn]

Nyilván képtelenség lenne elsorolni és rendszerezni a *csak* szó valamennyi lehetséges használati típusát, illetve ezek összefüggéseit. Lehet például érvelni amellett, hogy a (4) mondatban lévő *csak* magában foglalja a 'kizárólag' típust is, bár ez az elem itt nem prominens. A megkülönböztethető típusok száma elvileg nem véges: minden attól függ, hogy milyen leírási finomsággal (a londoni iskola terminusával: *delicacy*) választjuk el egymástól az egyes kontextuális változatokat.

A többjelentésűség másik hagyományos megközelítése szerint viszont a szavak nagy része poliszém (sőt talán minden szó az), és a beszélők agyában tárolt lexikonban (azaz: a mentális szótárban) adottak a nyelvi elemek (pl. a *csak* szó) alapvető „lényegi” jelentéstípusai, amelyek bizonyos invariáns elemeket tartalmaznak, és ilyen módon részlegesen átfednek egymással. Amikor persze a beszélők használni kezdik a szavakat, a tiszta deskriptív harmónia helyébe a rút káosz lép. Ekkor ugyanis a nyelven kívüli tényezők, a világról szóló ismereteink révén olyan szeszélyes értelmezések állnak elő, amelyek már nem a nyelvészet, hanem a pragmatika illetékességi körébe tartoznak, sőt még abba sem, mert a nyelven kívüli tudás rendszerezésével a pragmatika sem foglalkozik. A nyelvész tehát csak együttérzését fejezheti ki a nyelvtanulóknak amiatt, hogy például az angol *all over* kifejezésnek tucatnyi jelentése lehet: valaminek végérvényesen vége van (*It is all over now*), valami túl sok mindenről szól egyszerre (*His paper is all over*), valaki valakit molesztál (*He was all over her*) stb.

Az említett két hagyományos megközelítésben közös az, hogy megpróbálják kiiktatni azoknak a kérdéseknek a zömét, amelyekkel a nyelvi valóság szembesít minket. Ezen a ponton rekedt meg minden kutató. Úgy vélem, hogy talán túl sokáig és túl lelkesen bólogattunk, amikor azt tanították nekünk, hogy a nyelvész nem veszhet el a pragmatika setét erdejében, közben pedig elfeledkeztünk arról, hogy a szemantikának mint szellemi vállalkozásnak a célja nem más, mint megérteni, hogy miként képesek a beszélők a kontextusok elképesztő sokszínűségében jelentéseket létrehozni és azonosítani. Ebből az következik, hogy semmi más tárgynak nem lehet akkora relevanciája a jelentésstanban, mint a kontextuális jelentésnek. Ha pedig a kontextuális jelentések a nyelv beszélői számára elsajátíthatók, akkor azok nyilván le is írhatók, mégpedig — az esetek jelentős részében — egyszerűen a nyelvi interakció, például a diskurzuselemzés technikai

eszközeivel. A mondatnál nagyobb egységeket és a természetes diskurzust nem ismerő (vagyis szándékosan figyelmen kívül hagyó) nyelvészeti megközelítések hívei számára persze „mindez túl van a tulajdonképpeni nyelvtudomány illetékességi körén”. Úgy vélem azonban, hogy ez csak játék a szavakkal — vagy, ahogy angolul szokták mondani: *this is just semantics*.

Induljunk ki abból a kézenfekvő tényből, hogy a természetes diskurzus megnyilatkozásainak mindig van kontextusa (mivel éppen ez a „természetes diskurzusban előforduló megnyilatkozás” definíciója), míg a beszédhelyzet és szövegkörnyezet nélküli mondatoknak, például a nyelvtankönyvek példamondatainak a jelentését mindig úgy azonosítjuk, hogy gondolatban létrehozunk számukra egy minimális, illetve alapértelmezett kontextust (angol: *default context*). Ha tehát el akarjuk dönteni egy mondatról, hogy egyáltalán jelenthet-e valamit a nyelvben, akkor ehhez rekonstruálnunk kell egy helyzeti sémát, amelyben bizonyos értékeket feltételelesen kitöltünk. Például egy olyan latin mondatnak, mint *I 'Menj!* csak akkor tulajdoníthatunk jelentést, ha megértettük, hogy a beszélő valakit helyváltoztatásra utasít, mégpedig olyanra, amely nem felé irányul (vö. *Veni 'Gyere!*), olyan mozgásra, amely nem feltétlenül gyalogos (*pedibus ~ equis ~ puppi-bus 'gyalog ~ lovon ~ hajóval' stb.*). Valamiféle alapértelmezett beszédhelyzeti kontextus és a mondat diskurzusbeli funkciójának rekonstrukciója nélkül semmiféle jelentésről nem lehet beszélni.

Ha összekapcsolunk két nyelvi elemet: mondjuk a *Mari* és a *járt* szavakat, a jelentés homályos, sőt a *Mari járt* mondat önmagában érthetetlen. Értelmessé csak azáltal válik, hogy kontextust tulajdonítunk neki, amelyben mintegy feltöltődik jelentéssel. A *Mari járt* kifejtett formája például a *Mari járt Pesten; Mari Debrecenben járt (egyetemre); Bár az orvosok már lemondtak róla, hat hónappal a baleset után ez a stramm kis Mari már járt; Mari álmában vízen járt; Mari Pistával járt, mielőtt férjhez ment Lajoshoz; Annyi szörnyű nőszemély után Mari járt szegény Lajosnak a sorstól* stb. Ha esetleg valaki azt állítja, hogy a *Mari járt* mondat igenis érthető, akkor nyilván arra gondol, hogy ezeknek a kontextusoknak valamelyikéhez képest az. Azaz: a *Mari járt* szerkezetet a megértés pillanatában mindig valamelyik konvencionális használati típushoz — beszédhelyzethez — rendeljük hozzá. A k o n t e x t u s f ü g g e t l e n j e l e n t é s (vö. az angol *literal meaning*) értelmetlen terminus. A poliszémia vizsgálatának első lépése tehát az, hogy a „kontextusfüggetlen jelentést”, ezt a szellemi kimérát formalinos üvegcsébe zárjuk, és elhelyezzük szertárunk egyéb preparátumai mellett.

Sokak számára már talán kézenfekvően adódik a következő kérdés: mi a helyzet akkor a „jelentés” és az „értelmezés” szokásos megkülönböztetésével? A naiv és spekulatív, de még ma is némi népszerűségnek örvendő elképzelés szerint, ha mindazokból az é r t e l m e z é s e k b ő l , amelyeket a szavak a különböző beszédhelyzetekben kapnak, kivonjuk a „járulékos elemeket”, akkor

megkapjuk a Nyelvész vizsgálódásának igazi tárgyát, a vegytiszta j e l e n t é s t . A nyelvi jelentés azonosítása tehát gyerekjáték — persze csak azoknak, akik eleve tudják, hogy mik is azok a „járulékos elemek”. Talán ilyen alkalmi, járulékos elemek lennének a diskurzusban előforduló helyzeti jellegű, ad hoc jelentéslevezetések és élő metaforák, vagyis mindaz, ami nem sorolható a bejáratott, konvencionális nyelvhasználat körébe. Mindazonáltal az alkalmi (élő) metafora működését és a konvencionális jelentéslevezetést megalapozó kognitív mechanizmus azonosnak látszik, az alkalmi levezetés, azaz a „szokatlanság” pedig megértési nehézséget általában nem okoz, vö. például a *nemzeti hagyományaink karbantartása* kifejezést, továbbá a beszélt nyelv olyan megnyilatkozása-ait, mint *Na, most jól kisámfáztuk magunkat* (egy magyaros ebéd elfogyasztása után elhangzott mondat) vagy *Ez alsó hangon is lesz egy százas*, illetve *Kriszti nagyon rákattant erre a svéd filmre*. Az utóbbi fordulatokat én — élő metaforaként — az utóbbi hónapokban ismertem meg, bár sokak számára ezek talán már konvencionálizálódott köznyelvi (vagy szleng) kifejezések. A természetes diskurzus sok nem konvencionális és szellemes fordulatot tartalmaz, amelyeket a hallgató különösebb erőfeszítés nélkül képes értelmezni, például:

(8) A: *Szerinted lehet az, hogy egy ilyen alak diplomát kapjon?*

B: *Miért ne? Jézus vízen járt.*

Amennyiben „B” megérti „A” választát, akkor azt látja be, hogy „A” szerint a vízen járás nagyobb csoda, mint az, hogy egy fafejű diák diplomát kapjon, vö. *Nagyobb csodát is láttunk már annál, mint...* Nézetem szerint a kontextuális értelmezés (vagyis az interpretáció) és a konvencionális jelentés elválasztását semmi nem indokolja: célszerű tehát ezt a hagyományos distinkciót is elfelejtenünk, amennyiben a poliszémia jelenségét valóban meg akarjuk érteni. Újabb hagyományos kategóriát zárhatunk tehát formalinos üvegcsébe és helyezhetünk el a fentebb említett szellemi szertárunk polcán.

A kontextussal és általában a nyelvhasználattal kapcsolatban makacsul tartja magát az a hiedelem, hogy (szemben a nyelvtani szerkezet, jelesül a mondattan szabályaival) a kontextus és használat törvényei pusztán valószínűségi jellegűek, „merő tendenciák”. Ebből annyi igaz, hogy léteznek tendenciaszerű szabályok is. Hasonlítsuk össze például a következő két megnyilatkozást:

(9a) *Ha kell valami, akkor otthon vagyok.*

(9b) *Ha kell valami, akkor otthon leszek.*

Az első változat — gondolom, sokunk számára — inkább azt sugallja, hogy a beszélő mindenképp otthon tartózkodik majd, azaz nem csak a beszélő kedvéért marad otthon. Angol anyanyelvi beszélők egy kérdőíves vizsgálata, amelyet 1983-ban végeztem (a Minnesotai Állami Egyetemen) hasonló tendenciát igazolt a megkérdezettek 81%-ánál a megfelelő angol mondatpár esetében (*If you need something, I am at home / I will be at home*).

Belátható egyébként, hogy a „puszta tendenciák” sem mellékesek, azaz a tipikus és a marginális használat elválasztása is a nyelvi kompetenciánk része. A japánban például vannak tipikusan férfias, illetve tipikusan nőies mondatvégi partikulák, pl. *zo*, *ze*, *ka na*, illetve a *kashira* vagy a sztenderd japán *wa*. Az ilyen partikulák adekvát használata hozzájárul a beszélő identitásának és imázsának a megformálásához. Legtöbbször nem is általában a „női identitás” jelzéséről van szó, hiszen például a mondatvégi *koto* használata egy bizonyos női típust jelenít meg, vö. *Kono bara no iro no o-utsukushii koto* 'Hogy micsoda egy színe van ennek a kis rózsának!'. A partikulák lényegében a megformáláson keresztül a karaktert, illetve a legtöbbször tudatosan vállalt státust (szerepet) jelezhetik a diskurzusban, vö. például a topik utáni *de mo* ilyesféle használatát: *Eiga de mo mi ni ikimasen ka* 'Azért egy moziba már elmehetnénk'.

Ennél talán még fontosabb tény az, hogy az ún. „pragmatikai szabályok” némelyike teljesen általános, sőt ráadásul még túl is mutat az egyes nyelvek rendszerén. Ha például a 'Hány óra / Mennyi idő van most?' kérdést beágyazzuk a 'Mit gondol (maga)...?' jelentésű főmondatba a magyarban, az angolban (és feltehetően a nyelvekben általában), akkor olyan megnyilatkozásokat kapunk, amelyek nem használatosak az időpont iránti semleges érdeklődésre, hanem a beszélő ingerültségét jelzik:

- (10) *Mit gondol, hány óra van most?*
 angol: *What time do you think it is now?*
 japán: *Ima nanji da to omoimasu ka?* stb.

Ezen megnyilatkozás alapján (adott esetben) egy álmatlanságban szenvedő egyén megértheti, hogy nem mindenki szereti, ha éjfél tájban telefonálnak neki. Úgy látszik, létezik egy általános pragmatikai szabály, amely szerint ha a beágyazott kérdés evidens, „könnyen lehívható” információt tartalmaz, akkor a beágyazás sajátos jelentést közvetít: nem lehet a kérdést névértéken venni.

2. A jelentés működése. A poliszémia jelenségének releváns szakirodalmi elemzéseiben legalább három dolgot axiómának szokás tekinteni:

A p é l d á n y ~ m i n t a d i n a m i z m u s . A szavak és kifejezések jelentéstana mindig egy minta (típus) és a minta példányainak (realizációinak) dialektikus egysége (ha szabad ilyen kifejezéssel élnünk). A realizációk mindig az éppen érvényes mintához képest léteznek, ugyanakkor a minta a használat hatására változik. Így változott meg például az *alkalmasint* 'valószínűleg' > 'valószínűleg; alkalomadtán' és az *idejekorán* 'kellő időben' > 'kellő időben; túl korán' szavak jelentése. A *ment a játék* szókapcsolat egy mai magyar beszélő számára idiomatikus: talán egy szerencsejátékra, vagy valami manipulációra utal, de egy 1848-as feljegyzésben arra vonatkozik, hogy 'már folyt az előadás' (a Bánk báné a Nemzetiben, amikor Jókaiék megérkeztek).

A k i f e j e z é s e k é l e t l e n s é g e . Minden nyelvi elemnek van egy bizonyos fizikai körvonalzatlansága, a használatban tetten érhető természetes

játéka, élettensége (angolul: *vagueness*), például a *meleg sör* és a *meleg leves* hőfoka eltérő lehet, vagy a *jár* ige eltérő mozgásokra utal különböző élőlények és járművek esetében. A *meleg* és a *jár* szavaknak a természetes élettenségük mellett különféle jelentései is vannak: a poliszémia és az élettenség nem ugyanaz.

A p a r a f r a z i z á l h a t ó s á g . Minden nyelvi elem jelentéstípusokra osztható, mégpedig kontextuális helyettesíthetősége, azaz szinonimái és parafrázisai alapján, pl. *jó nap* (\approx 'kellemes, szerencsés'), *jó fizetés* (\approx 'magas'), *jó férj* (\approx 'rendes'), *jó szerető* (\approx 'ügyes') stb. A jelentések különbségei a parafrázisok által ragadhatóak meg. Nem állíthatjuk, hogy ez lenne a *poliszémia* kimerítő fogalmi definíciója, amiként „a nyelvi jel használati szabálya” sem a *jelentés* fogalmi meghatározása. Operacionális értelemben viszont aligha vitatható, hogy a poliszémia a parafrázisok különbségeként, a jelentés pedig a jel használati szabályaként ragadható meg.

A poliszémia leírásának egyik módszertani csapdája az, hogy a szinonimák és parafrázisok egyfelől é r t e l m e z i k ugyan a vizsgált szó egyes jelentéseit, másfelől viszont o p p o z í c i ó b a n á l l n a k velük, például a *jó* melléknév a *jó nő* kifejezésben nem feltétlenül 'csinos' jelentésű (vö. 'erotikus' stb.), bár ezzel parafrázizálható. Ugyanígy a *valószínűleg* nem pontosan ugyanaz, mint a *feltehetően*, a *netán* vagy az *alkalmasint*. Be kell látni azt is, hogy a jelentések elkülönítése ad hoc jellegű, mert nincs „tudományos módszer”, vagy objektív mérce arra nézve, hogy mi minősül egy jelentésnek, mi egy másodiknak és mi harmadiknak. BERTRAND RUSSELL szellemes aforizmáját elorozva: tudni véljük, hogy mi a sok, pedig még azt sem tudjuk, hogy mi az egy.

Az a szemantikai megközelítés, aminek alapján a jelentés működését értelmezni próbáljuk, azon a klasszikus — végső soron a hellenisztikus kor Homérosz-filológiájából eredő — elképzelésen alapul, hogy a nyelvi elemek jórészt specifikálatlan szemantikai értékekkel a kontextusba lépő változók, amelyek ott egymást feltöltik és elemzik, például a *jó szerető* vagy a *jó vicc* szerkezetben a két tag többé-kevésbé korlátozza, azaz meghatározza egymás jelentését. Szamothrakéi Arisztarkhosz (i. e. 216–144) a szavak értelmezését — mint ezt ZSILKA JÁNOSTól megtanultuk — a homéroszi kontextusok alapján állapította meg: kimutatva például, hogy a *φέβομαι*; *φόβος* 'félelem; fél' (vö. *fóbia*) szócsaládjának jelentése Homérosznál 'megfutamodás; megfut, menekül', vö. például az olyan mondatkereteket, mint 'Nem ...-t, hanem ott maradt' (amelyekben a 'fél' jelentés egyértelműen kizárható).

A szavak valóban elemzik egymást, de természetesen a szerkezetek jelentése végső soron a diskurzusban konvencionálizálódik. Tekintsünk erre először angol példákat, mert az idegen nyelvek konvencióiról kevésbé vagyunk hajlamosak azt képzelni, hogy azok szükségszerűek („nem is lehetnek másként”). Az angol *out of* előljárószó esetében például a 'ból/ből' és 'kívül' jelentés is lehetséges, de a *born out of wedlock* kifejezésben az utóbbi konvencionálizálódott ('házasságon kívül

született'). A *spoil* 'ront, romlik' ige jelentésspektruma alapján talán feltételezhető lenne például a *spoiled girl* 'megrontott leány' és 'elkényeztetett kislány' jelentése is, de csak az utóbbi jelentés létezik. A *fighting* 'harci, harcoló' szó jelentéseit sem egyszerűen a vele szerkezetet alkotó főnév határozza meg, vö. pl. *fighting knife* 'rohamkés', *fighting cock* 'harcikakas' stb. Az összetevő elemek jelentése alapján éppenséggel elképzelhető lenne az is, hogy mondjuk a *fighting word* kifejezés jelentése 'csatakiáltás' legyen (vö. *war cry*), de történetesen nem az, hanem 'verekedést provokáló, sértő kifejezés'. Végül egy magyar példa: az összetevők jelentése alapján az *elégge el nem ítéhető módon* kifejezés valami olyasmit is jelenthetne, hogy 'emberileg érthető módon', de nem ez a helyzet. Másként döntött az úzus, „mely legfőbb mérték, törvény, bíró a beszédben” (Horatius *De Arte Poetica* 72), és így a ma szokásos jelentés 'nem is lehet kellőképp éles szavakkal elítélni'. A nyelvi elemek jelentése tehát nem a komponensek mechanikus összejátekából áll elő: végső soron minden a nyelvhasználat szerint konvencionálódik.

Mindazonáltal a szavak jelentése valóban alulspecifikált, azaz kitöltetlen, határozatlan értékű változók halmaza, amely a beszédhelyzet *p r a x e o l ó g i a i k e r e t é b e n* (angolul: *frame, schema, script*) ölt formát. A változók működését különösen jól mutatja a *b i s z é m i a* jelensége, vagyis a poliszémiának azt a típusa, amelyben egy szónak úgymond „két ellentétes jelentése van”. Ennek a példája lehet a *szankció* szó, melynek jelentése egyfelől 'jövahagyás, szentesítés', másfelől viszont 'megtorlás, büntetés'. Ezek az ellentétesnek vélt jelentések azonban felfoghatók úgy, mint az 'elbírálás, intézkedés' általános fogalmának a szöveggörnyezet által specifikált változatai. Ha például a francia *emprunter* és *prêter* vagy az angol *borrow* és *lend* jelentéséből indulunk ki ('kölcsonvesz' és 'kölcsonad'), akkor a német *leihen* olyan igének tűnik, „mely önmagát s önmaga ellentétét is jelenti”, de szerintem inkább arról van itt szó, hogy az ige általános 'kölcsonöz' jelentése a kontextusban konkretizálódik:

(11a) *Ich habe den Wagen von meinem Freund geliehen.* 'Kölcsönvettem az autót a barátomtól.'

(11b) *Mein Freund hat mir den Wagen geliehen.* 'Kölcsönadta a barátom az autót.'

Ilyen „egzotikus” ige egyébként az angolban a *lease* 'kibérel; bérbe ad', vö.

(12a) *The company is leasing the building from the government.* 'A cég a kormánytól bérli az épületet.'

(12b) *The government is leasing the building to the company.* 'A kormány bérbe adja az épületet a cégnek.'

Más példa: a mai magyarban a *félelmetes* 'félelmet keltő' jelentésben használatos, de régen a kontextustól függően volt a *félelmetes* ~ *félelmes* szónak 'ré-mült, ijedt' jelentése is (vö. pl. JordK. 377: *Mire vattok ély félelmesek?* ← *Quid*

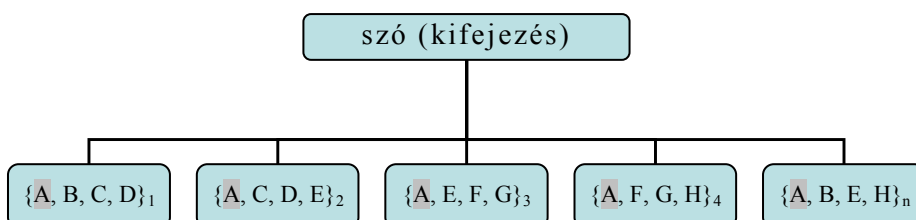
timidi estis?). Hasonló ehhez az angol *fearful* 'ijedt' melléknév, amelynek a formális (archaizáló) regiszterben ma is van 'félelmet keltő' jelentése (*fearful crime* 'félelmetes bűntett', *fearful death* 'a fenyegető halál'). Shakespeare Vihar című színművében Miranda arra kéri Prosperót, hogy ne ítéljen túlságosan hamar, mert Ferdinánd kedves, nem félelmetes — *gentle, and not fearful* (I. 2. 466).

Ha már az angol példáknál tartunk: a *sad* melléknév jelentése a régiségben leggyakrabban 'belefáradt, torkig van valamivel' (pl. *sad of mine sinnes* 'bűneimtől eltelve/megcsömörülve'), noha a ma szokásos 'szomorú' értelem már a 13. század óta adatolt. Shakespeare-nél a *sad* melléknév a mai 'szomorú' jelentésén túl igen széles jelentéstartományban használatos (bár műfordítóink szerették a *sad* szót konzekvensen az igen költőinek vélt *bús* szóval fordítani): 'szilárd', 'hűséges', 'komoly', 'komor, szomorú'. Marcus Antonius például azt kívánja, hogy jöjjenek már „hűséges tisztjei” — *sad captains* (Antonius és Kleopátra III. 13. 184, „bús tisztjeim”). Antonio az iránt érdeklődik, hogy miféle „komoly beszélgetés”, vagyis *sad talk* folyt a kolostorban (Két veronai nemes I. 3. 1). Benvolio pedig arra próbálja rávenni Romeót, hogy „igazából”, azaz *in sadness* és *sadly* mondja meg már, kibe is szerelmes (Romeo és Júlia I. 1. 205 és 207). A *sad* melléknév adott jelentését a szövegösszefüggés alapján lehet azonosítani, például a *bolondok* szó jelzőjeként (*sad fools*) 'megátalkodott' az értelem, vö. fent 'szilárd' (Pericles V. 1. 165), a *halotti tor* jelzőjeként (*sad burial feast*) a 'komor, szomorú, fájdalmas' jelentést veszi fel (Romeo és Júlia VI. 5. 87).

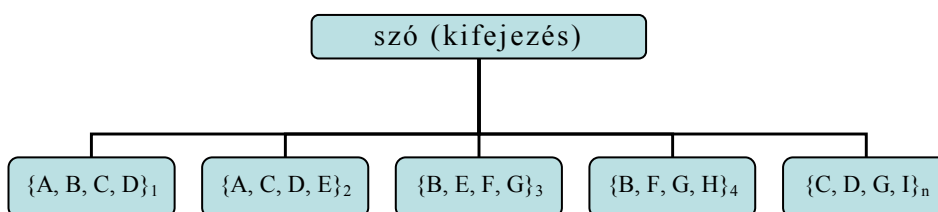
A *sad* melléknév 15–17. századi jelentésspektrumának szomszédos elemei közötti összefüggés kézenfekvő, az összes elem rokonsága pedig közvetett, **t r a n z i t í v v i s z o n y k é n t** érthető meg, azaz például a 'komor/szomorú' jelentés csak más jelentéseken keresztül függ össze a 'szilárd' jelentéssel. A mindennapi életben is találkozunk ezzel a jelenséggel. Amikor például az édesanyjuk láttán felismerjük két testvér virtuális hasonlóságát, akkor nem feltétlenül arról van szó, hogy az édesanya arcvonásai ráirányítják a figyelmünket valami olyan közös vonásra, amelyet addig nem vettünk észre. Előfordul az is, hogy a két testvér bizonyos eltérő vonásait ismerjük fel az anya arcában, azaz a hasonlóság benyomása nem a felismert **a f f i n i t á s b ó l**, hanem a **k o n t i g u i t á s b ó l**, azaz a folytonosságból ered.

Ezen a ponton visszatérhetünk arra a hagyományos doktrinára, hogy a szavak jelentéstani egységét a minden kontextuális használatban meglévő invariáns elemek adják, így például az *alanyi költő* és az *alanyi jog* kifejezések háttérben ott áll, mondjuk, a 'személyes, személyt illető' elem (vagy: 'elvont általános'). A jelentésinvariancián alapuló nyelvi kategorizációfelfogás egyik jelentős modern képviselője JERROLD J. KATZ (1932–2002), az MIT professzora volt, aki szerint a jelentés a kifejezés által jelölt dolog változó jegyeitől való elvonatkoztatás: egy szó jelentése csak azokat az invariáns jegyeket reprezentálhatja, melyek révén

egy dolog, helyzet, tevékenység, esemény vagy valami egyéb egy típusba tartozik. E felfogás szerint egy szó, illetve kifejezés kontextuális jelentésének jegyei (A, B, ...) között mindig van egy változatlan elemcsoport:

A koncepció szépséghibája az, hogy ilyen szótári egységekkel a gyakorlatban soha nem találkozunk, bár léteznek invariáns jelentéselemek. Tipikusnak az az eset nevezhető, amikor egy szó minden egyes jelentésének van számos más kontextuális jelentéssel közös jegye, de nincs egyetlen jegy (vagy jegycsoport), amelyik alapján a szót kielégítően definiálni lehetne. Ezt a viszonyrendszert valahogy így lehetne vizuálisan megjeleníteni:

A szójelentés ilyesféle, prototipikus felfogása — ELEANOR ROSCH (1938–, University of California, Berkeley) munkásságának köszönhetően — ma már közhelynek számít. A prototípuselméletet azonban LUDWIG WITGENSTEIN alapozta meg, rámutatván arra a tényre, hogy a kategorizáció nem egyszerűen a megkülönböztető jegyek meglétén vagy hiányán alapul. A *játék* szó például igen sokféle jelenségre utal: meg sem lehet állapítani, hogy ezekben mi a közös (1953: 66–71. §). A legtöbb kategória (így a *játék* fogalma is) olyan ismervek metszete, amelyek egyikének a megléte sem előfeltétele annak, hogy egy példányt a kategóriába soroljunk. Az ismervek halmaza a képzetes jellegű prototípus, bár persze a legjobb példányokban (*best exemplars*) az ismervek zöme megvan. A példányok egymással az ún. családi hasonlóság (azaz *Familienähnlichkeit*, *family resemblance*) viszonyában állnak. Az elmondottakból következően a kategóriához való tartozás nem vagylagos, hanem fokozati. Egy jól bevált példával élve: a galamb tipikusabb eleme a madár kategóriájának, mint a kolibri, a pingvin vagy a strucc.

A szójelentés prototipikus megközelítése megfelel a nyelvi tapasztalatunknak. Általában elmondható, hogy a szó egy-egy jelentése egymással a részleges

affinitás, a jelentések hálózata pedig a családi rokonság viszonyában áll. Ezért aztán a jelentések közti kapcsolatok szervesek, rendszeresek és szövevényesek.

Tekintsük most konkrét példaként éppen a *játék* szó jelentéseinek rendszerét! A szó centrális jelentései az „emberi tevékenység” kategóriájába tartoznak, bár nemcsak ilyen jelentések léteznek, vö. pl. *a csavar játéka* (‘valamely alkatrész lehetséges elmozdulásának tere’) vagy metonimikus „tárgyi” jelentések, mint *a csúzli a fiúk játéka* (‘játékszere’), illetve *az orgona húsz játéka* (‘regisztere’). Azt hiszem, hogy a *játék* szó különös, kitüntetett fontossága a fogalomkészletünkben éppen abban áll, hogy globálisan ragadja meg azt a kategóriát, amely eltér az emberi tevékenység jelöletlen és földhözragadt, azaz igazi, komoly, hasznos, felelősségteljes, konkrét célra irányuló, kiszámítható ideáltípusától. Schiller írja, hogy a játék bontakoztatja ki (*entfaltet*) az ember kettős — szellemi és anyagi — természetét: az ember csak akkor játszik, amikor a szó teljes jelentésében ember, és csak akkor egészen ember, amikor játszik („der Mensch spielt nur, wo er in voller Bedeutung des Worts Mensch ist, und er ist nur da ganz Mensch wo er spielt” *Über die ästhetische Erziehung des Menschen*... 15). Amikor a magyar *játék*, a latin *ludus* (*lusus*), a német *Spiel* vagy a japán *asobi* szót megfeleltetjük egymásnak, akkor ezzel azt állítjuk, hogy az adott szó a hasznos, komoly, értéktermelő cselekvés kategóriáján kívüli tevékenységeket összefoglalóan jelöli. A „játék” kategóriája összetett — az elemeit az alábbiakban a latin és görög nevekkal jelölöm.

A „játék” nevű praxeológiai antikategória egyik alapeleme az ALEA (a latin szó egyben a játékkocka neve is), a kockázat a kiszámíthatatlan, szeszélyes jelleg, vö. *felelőtlen/veszélyes játék, szerencsejáték* stb., az emberi tevékenység kategóriáján túl, jelenségekre vonatkozva vö. *a természet/sors játéka* stb.

A „játék” másik lényeges eleme az ILLUSIO ‘gúnyos tréfa, illúzió’ (< latin *in-* + *lusus/ludus* ‘játék’) és a SIMULATIO ‘tettetés’, itt ugyanis lényegében kétféle polarizáció azonosítható:

- (a) „tréfa”: *játék volt csak az egész, vagy játékból úgy tett, mintha...*, valamint
- (b) „csalárdság”: *a politikus kettős játékot játszik vagy játékot üz csak a szegény leánnyal és játék a szavakkal* stb. A tetetés eleme prominens a színlelő és szerepalakító játékokban, pl. *játszotta a hülyét* vagy *Tiborcot játszotta*. Talán ide is tartozik a *balhátvédet játszott* típusa (vö. még lent: csapatjáték). Belátható a művészi szerepalakítás fogalmi rokonsága egy hangszer értő megszólaltatásával: az európai nyelvek egy része ki is terjeszti ilyen irányban a *játék* fogalmi terét.

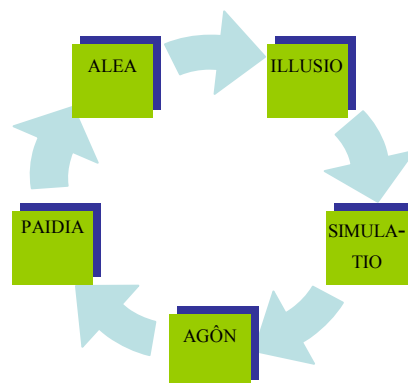
Érdemes itt egy kitérőt tenni, és utalni arra a tényre, hogy a hasonlóságok mellett látványos különbségeket is mutatnak a nyelvek a „játék” fogalmának lexikalizációjában. A kínaiiban, a japánban és sok más nyelvben a ‘játék/játszik’ kategória például nem foglalja magában a hangszer megszólaltatását. A bibliai héberben pedig a magyar *játszik* jelentését alapvetően két ige fedi le: *קח* és *קחצ*. Az ószövetségi szövegekben az előbbi 17, az utóbbi 4 esetben fordul elő ‘játszik’

vetségi szövegekben az előbbi 17, az utóbbi 4 esetben fordul elő 'játszik' jelentésben (פיעל piel ragozásban), több tucat esetben azonban a két ige jelentése általában 'nevet, kigúnyol'. Bár az előbbi ige előfordul 'hangszeren játszik' jelentésben (II Sám. 6:5), erre a héberben általában más ige használatos (ניגן). A „játék” és a „gúny, nevetés” kategóriák lexikai átfedése más nyelvekben is ismert, vö. például a kínai 戏 (戲) xì jelentéseit. Egy harmadik fajta átfedés, a „játék” és a „tánc” közötti szintén jól dokumentálható (akár a héberben is — צחק), vö. szerb-horvát *igrati*, romani *khelel*: 'táncol' és 'játszik'.

A „játék” harmadik eleme a PAIDIA. A görög παιδιά 'játék' szó összefügg a παις 'gyermek' szóval, vö. még παιδία 'gyerekesség; gyermekkor'. Ez az önmagáért való, tipikusan gyermek által végzett, spontán (azaz belülről motivált), kötetlen (azaz korlátozottan szabályirányított), „komolytalan” egyéni vagy csoportos tevékenység, melynek közvetlen célja magából a tevékenységből eredő öröm. Talán fogalmilag a *szerelemi játék* is ide sorolható, és az emberi tevékenység kategóriáján túl, a természetben megfigyelt spontán, ritmikus, harmonikus mozgásfajta is: *a hullámok, a szél, a levelek játéka* stb. Az önmagáért való emberi játéknak van többé-kevésbé szabályok által formált változata, amely már nem tisztán az aktivitás örömeért végzett, spontán tevékenység, mert a célja valaminek elérése, létrehozása.

A „játék” negyedik eleme a küzdés: a k ü z d ő játék, azaz a versenyjellegű (csapat)játék típusa, ennek a görög eredetű latin neve AGŌN.

Nyilvánvalóan nem lehet megadni egyetlen, kitüntetett jelentést, amelyből a többi levezethető, amely mintegy kiindulópontjául szolgálhatna a magyar *játék* (*játszik*) szó, illetve a „játék” fogalmának globális elemzéséhez. A kontextuális jelentéstípusok értelmes rendezése többféle módon is lehetséges, annál is inkább, mert az egyes nyelvek megfelelő szavainak jelentésszerkezete eltérő. Mégis: a prominens elemek, amelyek „játék”-ként azonosítanak egy-egy cselekvéssort, a fentebb már említett kategóriák összjátékából adódnak, ezért a fentiek a konkrét elemzések alapjául szolgálhatnak. Emlékeztetőül talán érdemes egy ábrában vizuálisan megjeleníteni a „játék” fentebb felsorolt összetevőit:

3. Mit is jelent a jelentés „felbontása”? Mindig kissé önkényes egy szó jelentéseleseit parafrázisokkal és szinonimákkal értelmezni: ugyan hogyan is lehetne igazolni vagy cáfolni, hogy mondjuk az *elhanyagolja a kertjét* kifejezés a *gondozza a kertjét* szerkezet és a *rosszul* határozó valamiféle kapcsolódásával áll elő? Úgy gondolom, hogy sehogy, vagy csak azzal, hogy számos ilyen, többé-kevésbé plauzibilis javaslat együttesen hasznos és jó meglátásokra vezető, koherens elemzést eredményez. Hadd emlékeztessenek itt arra, hogy a generatív grammatika ezüstkorában is volt egy olyan szakasz, amikor a mondattani leírás egy-egy jelentéstani összetevőkkel — elvont szemantikai mutatókkal (*markers*) és megkülönböztető ismérvekkel (*distinguishers*) — elemezték.

A parafrázisok és szinonimák módszeres alkalmazása már önmagában is eredményezhet érdekes elemzést, de ennek érvénye minőségileg is más lenne akkor, ha sikerülne megalkotni egy zárt metanyelvet, vagyis az *u n i v e r z á l i s j e l e n t é s t a n e l e m i r e n d s z e r é t*, amely lényegében bármely nyelv leírása során használható lenne, utat nyitva az emberi fogalomalkotás általános törvényeinek megismerése felé. Ez a lexikális szemantika kutatóinak régi álma. ROGER BACONnek, a 13. századi oxfordi ferences tudósnek az a sokat idézett passzusa juthat itt az eszünkbe, amely szerint a nyelvek lényege egy és ugyanaz, ami variálódhat bennük, az másodlagos (*secundum substantiam in omnibus linguis licet accidentaliter varietur*, idézi: NOLAN–HIRSCH 1902: 27). A nyelvek valóban tömegével mutatnak igen hasonló jelentéstani tagolásokat. Az etimológia és a történeti jelentéstani kutatói pedig már egy évszázada beszélnek például a világ nyelveiben bőségesen adatolt, tipikus, „párhuzamos” jelentésváltozásokról, modern terminussal élve: *i z o s z e m a n t i z m u s o k r ó l*. Ezeknek a motivációja sokszor homályos: miért is függ össze például tucatnyi nyelvben a ’lát’ és az ’akar’ jelentésű ige? Miért azonosak etimológiailag mintegy harminc egymástól lényegében független nyelvben a ’birkagyapjú’ és a ’tenger, hullám’, illetve a ’pupilla’ és ’gyermek’ szavak? Az európai nyelvek esetében még ki lehet a dolgot magyarázni: az indoeurópai **wel-* ~ **wol-* ’gyapjú’ és a **wel-na* ’tenger, hullám’ úgymond véletlenül hasonlítanak, a többi nyelv pedig „ezt követi”. Lehetséges, de például a kínai nyelvben is a *yáng* szó jelentése ’juh’, illetve ’óceán’ — az utóbbi szó írásjegye pedig az előbbi származéka (羊 → 洋, az utóbbi írásjegy tartalmazza a ’víz’ determinatívumot). Hasonlóképpen: Platón a görög *κόρη* ’pupilla, kislány stb.’ kettősségét magyarázandó utalt a szemünk mélyében ücsörgő emberkére (Alkibiadész 133a), akit talán csak én nem vagyok képes meglátni. A ’pupilla’ és a ’gyermek’ jelentésű szó egyébként a világ sok nyelvében összefügg, vö. pl. kínai *tóng*, azaz 童 ’gyermek’ és 瞳 ’pupilla’ (az utóbbi írásjegy tartalmazza a ’szem’ determinatívumot), továbbá japán *hito-mi* ’pupilla’ — etimológiailag ’bábu’.

Egy szovjet finnugrista, B. A. SZEREBRENNYIKOV rég elfelejtett könyvében (1974) és 1982-ben Japánban, egy kerekasztal-beszélgetés során azt a gondolatot

vetette fel, hogy az egyes nyelvekben, nyelvcsaládokban tetten érhető történeti jelentésváltozásokat, és — magától értetődően — szinkrón derivációkat, poliszém típusokat ideje lenne számba venni, osztályozni, illetve valószínűségi (gyakorisági) értékeket rendelni hozzájuk, ami segítené a történeti nyelvészek és a szótárszerkesztők munkáját. A nyelvészeket ennek a feladatnak az elvégzésétől nyilván az rettentette el, hogy nyelvek százainak, sőt ezreinek az anyagát kellett volna összehangolt munkával, azonos módszertani elvek alapján feldolgozni. Nem az érdeklődés hiánya volt az oka annak, hogy kezdeményezésének eddig nem volt folytatása. Érdemes megjegyezni, hogy a szerkezeti nyelvtipológiában már folyik ilyen globális rendszerező munka, vö. például az amsterdami Benjamins kiadó „Typological Studies in Language” című sorozatának csaknem száz kötetét és az Association for Linguistic Typology honlapját: <http://www.linguistic-typology.org/resources.html>.

A poliszémia nyelvészeti leírása mint gyakorlati lexikológiai kutatási program nézetem szerint több feladatot foglal magában. Ezek közül logikailag első a parafrázisok szerves rendszerének kidolgozása az egyes nyelvekben. A ma létező, nyomtatott szótárak csak a leírás segédeszközeként alkalmazzák a szinonimákat és a parafrázisokat: éppen csak annyit hoznak belőlük, amennyi egy-egy szócikk elemi megértéséhez szükséges. Ha viszont a leírás tárgya nem az (izolált) szócikk, hanem maga a szócikkeket összekapcsoló rendszer, akkor világos, hogy nem egyszerűen a nyomtatott szótárak töredékes keresztutalásait kell az elektronikus szótárak technikai szintjére emelni és felduzzasztani. A feladat az, hogy minden lexikológiai egységet több, egymással átfedő jelentésmezőben, szinonimák és kollokációk környezetében, illetve lehetőleg korpuszalapú példamondatok kontextusában értelmezzünk. Például a mozgást kifejező igéken belül az ugrás/ugrálás mezőjében számos ige van a japánban, illetve az angolban (pl. *haneru, tobu*, illetve *jump, skip* stb.), amelyek pontos jelentését, kontextuális használatát szisztematikusan értelmezni kell (ehhez vö. ANDOR 2001). Ennek során legalább három dologra figyelemmel kell lenni:

a) Egyrészt: rögzíteni kell magát a k o l l o k á l h a t ó s á g tényét. A magyarban és a japánban például a *becsuk, bezár* stb. jelentésmező vagy szinonimasor elemzése során a *Mária becsukta/bezárta az ablakot* és *Maria-wa doa-o tojita/shimeta*, illetve *Mária becsukta/?bezárta a szemét* és *Maria-wa me-o tojita/?shimeta* esetében fel kell figyelni arra, hogy a *becsuk* és *bezár*, illetve a japán *shimeru* és *tojiru* igék kollokációi hasonlóak.

b) Másrészt: explicit formában jelezni kell a s z i n o n i m i t á s k o r l á t a i t : *Mária becsukta/bezárta az ajtót* — az utóbbi nyilván történhet kulccsal is, amit a japán *shimeru* és *tojiru* igék nem implikálnak a *kagi de* 'zárral, lakattal' szó nélkül.

c) Harmadrészt: világosan fel kell tüntetni a kollokációk beszédhelyzeti valószínűségét, t i p i k u s s á g á t . Például az angol *Mary shut/closed her eyes*

mondatnak természetesen „korrekt” magyar fordítása a ’Mária becsukta/behunyta/lehunyta a szemét’, de a korpuszok tanúbizonysága szerint markáns különbség van abban a tekintetben, hogy milyen okból is tette Mária ezt, vö. pl. a magyarban *Ha egyszer szegény Lajosunk lehunyja (?behunyja, ?becsukja) a szemét, mi lesz a kis Erzsikével?*

A vállalkozás nehézsége végső soron az, hogy minden szavunk sajátos praexológiai keretekhez (tipikus szituációkhoz és forgatókönyvekhez) kötődik, helyzeti beágyazottsággal rendelkezik, például a magyar *agglegény* prototipikusan idősebb, rigolyás, talán már nem is gondol a házasságra stb., az angol *bachelor* viszont a harmincas éveiben jár (s nincsenek tőle biztonságban a női szívek). Más példa: eléggé furcsa lenne az *özvegy* vagy az angol *widow* szót használni egy rendőrségi jelentésben arra az asszonyra, aki több baltacsapással végzett rabiátus férjével, hiszen a tipikus forgatókönyv szerint az „özvegy” a szeretett férfit hosszabb idő után elvesztő házastárs, a sors áldozata. Jogos a kérdés, hogy milyen mértékben kell és lehet az ilyen információt a nyelvésznek kezelni. Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre több válasz lehetséges: az enyém az, hogy olyan mértékben kell a pragmatikai információt a nyelvi leírásba beépíteni, amilyen mértékben ez csak lehetséges. A hangtörténész számára is csupán egyetlen de facto áthághatatlan fal létezik: az a hangváltozás, ami nem rendszeres, tehát nem szisztematizálható, szükségszerűen kívül esik a vizsgálódása körén.

Végezetül játszani hívnám a tisztelt olvasót. A lélektan, azaz konkrétan a memória kutatói sok hasznos megfigyeléssel gazdagították a szavak, illetve fogalmak elsajátítására és előhívására vonatkozó ismereteinket. Afféle amatőr pszichológusként magam is többször elvégeztem egy kísérletet, amelyet azért tartok érdekesnek, mert nem bizonyos szövegkontextusba ágyazott szavak, hanem tulajdonnevek szerepelnek benne, vagyis olyan egységek, amelyek esetében a történet (azaz a „forgatókönyv”) elemei önmagukban, tehát a szavak szintagmatikai viszonyaira való tekintet nélkül vizsgálhatók. Az ilyen elemekről mond el valamit az a játék, amelyet kvízműsorokból valószínűleg mindenki ismer. Tekintsük például az alábbi tulajdonneveket:

Kirké Monte Christo Napóleon Robinson Crusoe

Természetesen számos asszociáció, ismeret és történet fűződik ehhez a négy névhez. Mi kapcsolja össze őket? Több megoldás is lehetséges, amelyek közül láthatóan a „sziget” elem a leginkább prominens (száliens): a különböző anyanyelvű adatközlőimnek (egyetemi hallgatóknak) általában mintegy háromnegyede választotta ezt. A sorba bele nem illő elem (a „kakukktojás”) kijelölése még érdekesebb: itt ugyanis már valóban nagyon sok elem jöhet szóba, bár ezek prominenciája ismét csak különböző mértékű, pl. csak Kirké nő, csak ő van önszántából a szigeten, illetve csak Napóleon valóságos történelmi személy, csak ő uralkodó stb. Amikor kijelöltem kettőt, illetve hármat az elemek közül, akkor az

adatközlők könnyedén megállapították, hogy milyen fogalmi vagy narratív kapcsolat létezik ezek között (pl. büntetés, hajótörés). Úgy tűnik, hogy ezeket a tulajdonneveket számos, egymással kapcsolódó információs egységgel együtt tároljuk az emlékezetünkben. Az egységeket a négy névhez tartozó történet egymásra vetítése, összehasonlítása és elemekre való bontása definiálja.

Az első megfigyelésem az volt, hogy a kiválasztás lehetséges kritériumainak felső határát nem lehet megállapítani, illetve az sem mondható, hogy a jegyek zöme a történet szempontjából döntően releváns lenne. Úgy gondolom például, hogy a „sziget” elem a Napóleon-történet egésze felől nézve teljesen esetleges és mellékes — egy kellőképpen unalmas történelemkönyvben az események akár a száműzetés helyének pontos megnevezése nélkül is elmondhatók. A második megfigyelés viszont izgalmasabb volt ennél: a válaszok mindig változatosak voltak ugyan, de az arányok sohasem voltak kiegyenlítettek. Amiként a válaszok döntő többségében a „sziget” elem jelent meg a négy nevet összekapcsoló közös elemként, ugyanúgy az egyes részkapcsolatokat is tipikusan egy (legfeljebb két) prominens elem alapján definiálták az adatközlők, és általában némi nevetés fogadta azt, amikor a kísérlet végén a *Kirké* és *Napóleon* szavakat mintegy két-három tucatnyi „szokatlan módon” kapcsoltam össze. Miért érdekes ez?

MARTIN JOOSnak (1907–1978), az amerikai deskriptív iskola mesterének ismert (és sokat bírált) aforisztikus állítása szerint a nyelvekben megfigyelhető variabilitás lényegében korlátlan. A fintorgó utókor ugyan nem cáfolta meg ennek az állításnak az igazát, de lényeges módon kiegészítette és minősítette a tézis jelentését. A variabilitás korlátait ugyan talán valóban nem lehet megadni, de a tipikus és releváns jelenségek köre korlátozott, illetve az ezen jelenségek közötti összefüggések alapvetően szisztematikusak. Nem meglepő tehát, hogy a poliszémia kutatói is szembesülnek azzal a problémával, hogy a nyelvekben tömegével léteznek sajátos lexikalizációk és jelentéstagolások. A klasszikus kínai nyelvben lexikalizálódott például a ’sárkány mozgásakor keletkező sajátos, surrogó hang’ (ennek írásjegyét az érdeklődő nagyközönség a MOROHASHI-féle szótárban 12251. sorszám alatt tekintheti meg), az angolban pedig létezik a *serendipity* főnév ’képeség értékes dolgok megtalálására ott, ahol ez kevéssé valószínű’. Mint tudjuk, van olyan egzotikus finnugor nyelv is, amelyben külön főnév jelöli az angol *love* vagy a német *Liebe* két típusát, a japán irodalmi nyelvben (jelesül a haikukban) pedig az *omou* ’gondol’ ige egyik tipikus jelentése ’szerelemmel szeret’. Mindazonáltal a dolog lényege nyilvánvalóan nem ez, hanem vélhetően az, hogy a nyelveken belül és azok között a szavak és kifejezések jelentéstanában is alapvetően szisztematikus és szerves kapcsolatok léteznek, amelyeket a ma rendelkezésünkre álló eszközökkel már korántsem lehetetlen felismerni és feldolgozni.

CSERESNYÉSI LÁSZLÓ

Irodalom

- ANDOR JÓZSEF (2001): Angol és magyar, ugrást kifejező igék lexikális szemantikai és pragmatikai vizsgálata. In: GECSÓ TAMÁS szerk.: *Kontrasztív szemantikai kutatások*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 7–24.
- NOLAN, EDMOND–HIRSCH, SAMUEL ABRAHAM szerk. (1902): *The Greek Grammar of Roger Bacon and a Fragment of his Hebrew Grammar*. Cambridge, The University Press.
- SZEREBRENNYIKOV, V. A. (1974) = СЕРЕБРЕННИКОВ, БОРИС АЛЕКСАНДРОВИЧ: *Вероятностные обоснования в компаративистике*. Москва, Наука.
- WITTGENSTEIN, LUDWIG (1953): *Philosophical investigations*. Oxford, Basil Blackwell.